

Warszawska administracja wyznaniowa 1950–1956. Wybrane zagadnienia

Warsaw's Religious Administration 1950–1956. Selected Issues

Słowa kluczowe: relacje państwo-Kościół, PRL, administracja wyznaniowa, Warszawa, Urząd do Spraw Wyznań, kadry PRL

Key words: state-church relations, People's Republic of Poland, religious administration, Warsaw, Office for Religious Affairs, personnel of the People's Republic of Poland

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie specyfiki warszawskiej administracji wyznaniowej. Warszawski aparat wyznaniowy nie doczekał się dotąd odrębnego opracowania, co uzasadnia potrzebę uzupełnienia tej luki. Zasięg terytorialny badań obejmuje miasto stołeczne Warszawę i województwo warszawskie, a pod względem instytucjonalnym dotyczy Referatów, a od 1955 r. Wydziałów do Spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy oraz Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie. Przedstawione ponadto zostaną wybrane wyniki studiów porównawczych nad głównym problemem, stąd pojawiać się będą odniesienia do pozostałych struktur wojewódzkich. Cezury zewnętrzne wyznaczają lata 1950-1956. W artykule podjęto analizy na temat struktur, obsady personalnej i działalności omawianego aparatu wyznaniowego.

---

¹ Dr Monika Wiśniewska, Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk.

Abstract

The aim of the article is to present the specificity of the Warsaw religious administration. The Warsaw religious apparatus has to date not received a separate study, which justifies the need to fill this gap. The territorial scope of the research covers the capital city of Warsaw and the Warsaw Voivodeship, and in institutional terms it concerns the Departments, and since 1955 the Religious Affairs Departments of the Presidium of the National Council of the Capital City of Warsaw. Warsaw and the Presidium of the Provincial National Council in Warsaw. In addition, selected results of comparative studies on the main problem will be presented, hence references to other voivodship structures will appear. The external caesura marks the years 1950-1956. The article analyzes the structures, staffing and activity of the religious apparatus in question.

1. Wstęp

Administrację wyznaniową w omawianych latach tworzyły Urząd do Spraw Wyznań oraz terenowe organy administracji państwowej (Bereszyński 2020, 108–109; Szymański 2012, 51–66; Fiejdasz 2009, 199–218; Gajowniczek 2007, 239–256; Krawczyk 2017, 133–144). W województwach były to referaty do spraw wyznań (1950-1955), a od 1955 r. wydziały do spraw wyznań. Od 1950 r. działały również powiatowe referaty do spraw wyznań, które zniesiono w 1957 r. (Fiejdasz 2012, 21).

Celem artykułu jest prezentacja wybranych dokumentów archiwalnych, ukazujących specyfikę warszawskiej administracji wyznaniowej. Warszawski aparat wyznaniowy nie doczekał się dotąd odrębnego opracowania, co uzasadnia potrzebę uzupełnienia tej luki. Zasięg terytorialny badań obejmuje miasto stołeczne Warszawę i województwo warszawskie, a pod względem instytucjonalnym dotyczy Referatów, a od 1955 r. Wydziałów do Spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy oraz Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie. Przedstawione ponadto zostaną wybrane wyniki studiów porównawczych nad głównym problemem, stąd pojawiać się będą odniesienia do pozostałych struktur wojewódzkich. Cezury zewnętrzne wyznaczają lata 1950-1956. Celem ukazania genezy zjawisk, konieczne będzie wykroczenie poza

wytyczony zakres czasowy do lat bezpośrednio powojennych. W jednym natomiast przypadku narracja przekroczy cezurę końcową, a więc rok 1956, co z kolei będzie konsekwencją podejścia porównawczego do badanego problemu. Podstawę źródłową opracowania stanowią materiały archiwalne pochodzące z Archiwum Akt Nowych w Warszawie (zespoły akt: Urzędu ds. Wyznań i Urzędu Rady Ministrów), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie oraz Archiwum Państwowego w Warszawie (zespół akt Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej).

2. Struktury administracji wyznaniowej

Najważniejsze pytanie badawcze niniejszego opracowania dotyczyć będzie nie tyle podstaw prawnych funkcjonowania omawianych komórek administracyjnych², co ich realnego statusu. Zauważyć przede wszystkim należy, że faktyczne kompetencje terenowej administracji państwowej poważnie ograniczało oddziaływanie dominujących komórek partyjnych, co oczywiście było zjawiskiem charakterystycznym nie tylko dla omawianego terenu, ale znajdowało swoje zastosowanie ogólnie, w skali kraju. W dużym uproszczeniu powiedzieć można, że spory kompetencyjne stron rozstrzygane były według następującego klucza: najważniejsze decyzje, sukcesy i nagrody dla władz partyjnych; z kolei niepowodzenia, błędy, opieszałość, bałagan w zarządzie stolicą

---

² Uchwałą Rady Ministrów z 17 IV 1950 (instrukcja nr 3) w prezydiach wojewódzkich, m.st. Warszawy i m. Łodzi oraz powiatowych i miejskich (miast stanowiących powiaty) rad narodowych powołane zostały samodzielne referaty ds. wyznań (AAN URM 5/804, 4). Podczas konferencji w UdsW 14 VII 1950 z kierownikami referatów wyznaniowych w PWRN przedstawiono kierownikom strukturę organizacyjną i kompetencje poszczególnych komórek UdsW (struktury centralne) oraz omówiono strukturę organizacyjną terenową: „Komórkami terenowymi Urzędu do Spraw Wyznań są Samodzielne Referaty Wyznaniowe przy [PWRN] i Samodzielni Referenci Wyznaniowi przy Powiatowych Radach Narodowych. Do zakresu działania samodzielnych referatów należą wszystkie sprawy dotyczące wyznań na podległym terenie oraz kierowanie pracą Samodzielnych Referatów Wyznaniowych na powiatach” (AAN UdsW 84/139, 2).

i województwem przypisywano władzom lokalnym oraz administracji terenowej. W sprawozdaniach powizytacyjnych RdsW PRN m.st. Warszawy odnotowywano: „Na pracy Wydziału [wyznaniowego] ciąży nieunikniona w warunkach warszawskich akcyjność, podejmowanie decyzji w konkretnych sprawach na stosunkowo wysokich szczeblach politycznych [...] często przeciwstawne naciski” (AAN UdsW 128/46, 57).

Drugi niezwykle ważki problem to fakt zlokalizowania w stolicy siedzib urzędów centralnych. Bezpośrednia ingerencja aparatu centralnego skutecznie krępowała i tak ograniczoną samodzielność agend terenowych, działających przy prezydiach rad narodowych, a nadto nie była zjawiskiem nadzwyczajnym, lecz powszednim. Problemy te przeanalizował profesor Jerzy Eisler w opracowaniu pt. „Władze Warszawy w systemie realnego socjalizmu. Komitet Warszawski PZPR” (Eisler 2008, 357). Wspomniany układ sił powodował, że stołeczna administracja wyznaniowa miała w rzeczywistości, niezależnie od prawnie uregulowanych kompetencji, bardzo ograniczony zakres możliwości działania oraz niski status. W przypadku stolicy wszystkie istotne sprawy wyznaniowe trafiały do UdsW i było to zjawisko trwałe, niezależnie od badanego okresu. Po trzecie, jak wynika z analiz materiału źródłowego, w ‘trójkącie’ podmiotów szczególnie zainteresowanych sprawami wyznaniowymi, tj.: partia – aparat bezpieczeństwa – aparat wyznaniowy, ten ostatni stanowił najsłabsze ogniwo. Dodać należy, że odtworzenie początków powojennej administracji wyznaniowej nie jest zadaniem łatwym. W warunkach powojennych nie istniała bowiem zorganizowana sprawozdawczość okresowa, jedynie dość wybiórcza, dotycząca ważniejszych dla władz wydarzeń i instytucji. Stan ten uległ zmianie w 1951 r. Referaty wyznaniowe zobligowane zostały do składania sprawozdań kwartalnych (AAN UdsW 7/3A, 30), według schematu zatwierdzonego przez prezesa Rady Ministrów (AAN UdsW 7/3A, 8–9). Choć nie we wszystkich województwach polecenie realizowano gorliwie, Warszawa z tego akurat zadania wywiązywała się i to terminowo (AAN UdsW 84/139, 18).

Odnotowany w sprawozdaniach stopień realizacji zadań może dużo powiedzieć na temat zakresu kompetencji i działalności komórki wyznaniowej. Do podstawowych obowiązków referatu należały przede wszystkim: tzw. nadzór oraz gromadzenie i opracowywanie danych dot. spraw wyznaniowych oraz posiadanie rozeznanie odnośnie do życia religijnego stolicy. W bezpośrednim zainteresowaniu komórki pozostawały sprawy takie jak: reorganizacja wyznaniowych jednostek administracyjnych oraz placówek duszpasterskich; ruch kadrowy (w tym: nominacje, przeniesienia, zwolnienia duchowieństwa); wizytacje kościelne (kiedy, gdzie i jak reagowali wierni, wypowiedzi dostojników kościelnych); następnie tzw. 'akcje masowe', jak: misje, pielgrzymki, rekollekcje, odpusty; dalej działalność stowarzyszeń religijnych; szkolnictwa wyznaniowego, seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych; nauczanie religii; sprawy kadr katechetycznych; instytutów wiedzy religijnej; kwesty; akcje charytatywne, *Caritas*, inne stowarzyszenia oraz zakony i zgromadzenia zakonne. Szczególną uwagę przykładano do kadr duchownych. Analizowano stosunek duchowieństwa do wdrażanego ustroju oraz aktywność księży, również pozaduszpasterską. Gromadzono dane na temat duchowieństwa w ogóle; prowadzone były teczki osobowe poszczególnych księży. Komórki wyznaniowe zobowiązane zostały do okresowej krytycznej refleksji nad własną działalnością i jej wynikami. Odnotowywano liczbę personelu, kwalifikacje, a kierownik referatu formułował opinie o pracownikach. Składano relacje, czy zadania wytyczone w planie pracy referatu zostały zrealizowane oraz w jakim stopniu? Czy w stosunku do poprzedniego okresu sprawozdawczego odnotowano postęp, czy regres? (AAN UdsW 7/4, 5). Dodać tu należy, że referaty/wydziały były wizytowane przez aparat kontrolny z ramienia prezydium rady narodowej oraz delegowanych przedstawicieli UdsW (AAN UdsW 7/3A, 8).

Materiał sprawozdawczy daje ogólną orientację ile spraw wpływało do terenowej warszawskiej administracji wyznaniowej i o jakim charakterze. Przykładowo, sprawozdanie z II kwartału 1951 r. pokazuje, że

do referatu wojewódzkiego wpłynęły 204 sprawy wyznaniowe, z czego 64 załatwiono terminowo, 124 ostatecznie, 16 „pozostało bez biegu”, 42 „pozostało bez biegu z ubiegłego okresu”. Najwięcej spraw, którymi zajmował się referat, to sprawozdania i meldunki doraźne, koordynowanie spraw wyznaniowych z działalnością innych wydziałów i urzędów oraz przydział materiałów budowlanych oraz zezwolenia na budowę i remonty (zob. tabela 1).

Grupa spraw	Liczba
Ogólne i organizacyjne	29
Sprawozdania i meldunki doraźne	37
Koordynowanie spraw wyznaniowych z działalnością innych wydziałów i urzędów	36
Caritas	1
Wyznanie rzymskokatolickie (prośby, podania, odwołania) ³	31
Pozostałe wyznania	5
Stowarzyszenia religijne	16
Przydział materiałów budowlanych oraz zezwolenia na budowę i remonty	36
Opiniowanie podań o zezwolenia na odbycie zgromadzeń i zbiórek	13
Razem	204

Tabela 1. Grupy spraw załatwianych przez wojewódzki referat wyznaniowy w II kwartale 1951 r. (AAN UdsW 7/5, 322–326).

³ W życiu religijnym dominującą rolę odgrywał Kościół rzymskokatolicki. Przedstawiciele pozostałych Kościołów i związków wyznaniowych stanowili stosunkowo niewielkie grono wiernych: przede wszystkim ewangelików oraz innych Kościołów protestanckich. Dość niską aktywnością charakteryzował się Kościół prawosławny. Obecna była nieliczna grupa muzułmanów. Działała Żydowska Kongregacja Wyznaniowa (Górski 1998, 196-197). Kościół rzymskokatolicki jako dominujący zgodnie z wytycznymi UdsW dla kierowników referentów wyznaniowych został potraktowany osobno. „W Polsce Ludowej wszystkie wyznania religijne uznawane, posiadają jednakowe prawa i przywileje. Nie ma już tej sytuacji, w której jedna religia była więcej ważna, a druga mniej. Wszystkie one wobec prawa są równe. Jednakże charakter czy masowość pewnych religii i organizacji kościelnych wymaga większego skupienia uwagi na tym związku wyznaniowym i prowadzenia odpowiedniej polityki. Takim właśnie związkiem u nas jest Kościół Katolicki” (AAN UdsW 84/139, 2).

Poniżej przytoczone zostaną pogrupowane tematycznie fragmenty sprawozdań, które uznać można za reprezentatywne dla omawianej komórki w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych.

Reorganizacje:

Wg informacji poufnych Prymas Wyszyński zamierza dokonać reorganizacji parafii na terenie Warszawy, przez zmniejszenie terenu istniejącym parafiom, dla lepszego dotarcia w teren. Chce utworzyć osiem nowych parafii w różnych dzielnicach miasta (AAN UdsW 7/5, 328–330).

Wizytacje kanoniczne:

[...] wszystkie [...] wizytacje odbyły się przy dużej frekwencji wiernych, lecz bez dotychczasowej pompy w rodzaju bram tryumfalnych i konnych oraz rowerowych banderii. Jedynie [w jednym dekanacie] były czynne banderie zarówno konne jak i rowerowe oraz strażackie w uniformach (AAN UdsW 7/5, 322–326).

W ostatnim kwartale 1951 r. w porównaniu z poprzednimi ks. prymas Wyszyński wzmógł wizytowanie parafii warszawskich. Z okazji m-ca różańcowego we wszystkich kościołach były odprawiane nabożeństwa różańcowe, które były dość licznie odwiedzane przez wiernych, na których [sic] uczono się śpiewać (AAN UdsW 7/5, 74).

[Ks. infułat Grabowski porównał] kolejki wiernych pątników cisnących się do grobu św. Antoniego we Włoszech z kolejkami «za chlebem» w PRL (AAN UdsW 7/5, 322–326).

[O. Jerzy Domański] nawoływał do przeciwstawienia się działalności wrogów kościoła pragnących odłączyć masy wiernych od papieża [mówił m.in.:] Niedługo z tych ambon nie będziemy mogli do was przemawiać, gdyż przyjdą na nasze miejsca inni nie związani z papieżem (AAN UdsW 7/5, 322–326).

W dniu 15.8.51 r. Ks. Prymas Wyszyński z bp. Choromańskim przybyli na uroczystości Wniebowzięcia NMP do kościoła Zak[onu] Marianów na Bielanach. Uroczystość trwała od godz. 10-ej do 17-ej na zakończenie tej uroczystości Prymas Wyszyński wygłosił kazanie, mówił, że obecnie jest nadprodukcja słów o postępie i słowa rzucane na ten temat są bez żadnego znaczenia i myśli, można je porównać do młócenia słomy,

w której ziarna się nie znajdzie. Frekwencja na tej uroczystości około 7 tys. osób (AAN UdsW 7/5, 345–349).

Czerwone diabły czyhają na wasze dusze – dzieci – lecz nie słuchajcie ich, nie czytajcie książek traktujących o religii, gdyż odprowadzają one was od Boga (AAN UdsW 7/5, 82).

Kazanie wygłoszone przez Prymasa było raczej zaczepne, nie wspomina nic o naszych osiągnięciach, lecz mówił, że Św. Stanisława czczą również i w krajach zachodnich (AAN UdsW 7/5, 75).

W m-cu listopadzie odbyło się poświęcenie odbudowanego w części kościoła św. Floriana na Pradze dokonane przez ks. Prymasa Wyszyńskiego, jak również zostało wygłoszone kazanie, w którym nie podał ani jedno słowo podziękowania pod adresem władzy – za pomoc w odbudowie kościoła [...], natomiast dziękowało się handlującym na bazarze Różyckiego za ofiary (AAN UdsW 7/5, 75).

Upaństwowienie bursy dla dziewcząt prowadzonej przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi:

[...] ze względu na klerykalne wychowanie młodzieży jak również z uwagi na brak higieny i ciasnotę (AAN UdsW 7/5, 322–326).

Kontakty z duchowieństwem:

Obecnie księża b. często odwiedzają [RdsW] w różnych sprawach, co pozwala nam poznać ich głębiej i być czujnymi (AAN UdsW 7/5, 322–326).

[ks. Czapski z parafii św. Pawła:] wyjawia wrogie nastroje w stosunku do zarządzeń władz państwowych, zachowując się bezczelnie [...] zarzucał ucisk religijny przez władze i złośliwe nastawienie Referatu do Spraw Wyznań w stosunku do niego i w związku z tym zagroził, że jeżeli w dalszym ciągu będzie mieć to miejsce – Kierownik Referatu ob. Leśniewski nie przeżyje roku, tak jak stało się to z Kierownikiem Referatu Grochów tow. Hakowskim, któremu przepowiedział to samo. Wobec powyższego Referat do Spraw Wyznań w uzgodnieniu z odpowiednimi czynnikami sprawę skierował do prokuratury (AAN UdsW 7/5, 322–326).

3. Obsada personalna

Zagadnienia kadrowe, jak się wydaje, należą do jednych z najważniejszych problemów badawczych w tym okresie. Studia nad tym zagadnieniem pośrednio, ale bardzo wyraźnie dają odpowiedź na pytanie o realne znaczenie badanej komórki. W warszawskiej administracji wyznaniowej w analizowanym okresie zatrudnione były osoby o bardzo niskich kompetencjach. Wymagane kwalifikacje zdobywano podczas krótkich kursów szkoleniowych dla tzw. referentów wyznaniowych, a w niektórych przypadkach na kursach dla referentów społeczno-politycznych. Wykształcenie ogólne ‘wyznaniowców’ pozostawiało przynajmniej wiele do życzenia. Po analizie poniższych danych nasuwa się pytanie: jak osoby o tak niskich kwalifikacjach mogły wypełnić przypisane do stanowiska zadania (zob. tabela 2)?

Imię i nazwisko	Stanowisko	Kwalifikacje
Roman Stasiak	Kierownik RdsW	z zawodu tkacz; szkoła powszechna; kurs w Świdrze dla referentów społeczno-politycznych;
Aniela Mariańska	Referendarz	„zawodowa” urzędniczka; ukończone dwie klasy szkoły zawodowej;
Magdalena Rowińska	Podreferendarz	„zawodowa” urzędniczka; ukończone dwie klasy szkoły zawodowej;
Maria Poręcka	Maszynistka	„dotychczas nigdzie nie pracowała”; ukończyła trzy klasy gimnazjum.

Tabela 2. Obsada RdsW PWRN w Warszawie 1951 r. (AAN UdsW 7/5, 322–326).

Poniżej sytuacja kadrowa w stołecznym referacie wyznaniowym w tym samym roku. Zarysowana została w sprawozdaniu kwartalnym, sporządzonym przez kierownika RdsW PRN m.st. Warszawy, Kazimierza Leśniewskiego. W charakterystyce osób nie podano informacji na temat wykształcenia ogólnego (zob. tabela 3).

Imię i nazwisko	Stanowisko	Opinia
Kazimierz Leśniewski	Kierownik RdsW	Nie podano ⁴
Henryk Baliński	Inspektor	Po kursie dla referentów wyznaniowych w Szczecinie, ukończonym z wynikiem dobrym; „Szybko orientujący się, pracuje dobrze pod kontrolą”;
Eugenia Mańkiewicz	Referentka	Była pracowniczka Wydziału Społeczno-Politycznego; „Dyskretna, obowiązkowa, w pracach społecznych i partyjnych aktywna”;
Wanda Piotrowska	Maszynistka	Współpracowała z RdsW w PDRN Warszawa Praga; „Dyskretna, pracowita. Jest członkiem Partii od r. 1948”.

Tabela 3. Obsada RdsW PRN m.st. Warszawy w 1951 r. (AAN UdsW 7/5, 332–333).

Warto również przynajmniej w zarysie przedstawić charakterystyki niektórych kierowników referatów dzielnicowych w Warszawie w tym samym roku. W materiale sprawozdawczym również w tym przypadku pomięto informację na temat wykształcenia ogólnego kadr (zob. tabela 4). Odnotowano natomiast, że urzędnicy wyznaniowi obciążani byli dodatkowymi pracami przez przewodniczących dzielnicowych rad narodowych bez uzgodnienia z RdsW PRN m.st. Warszawy. Ponadto przydzielone im miejsca pracy nierzadko nie sprzyjały należytemu wywiązaniu się z obowiązków (AAN, UdsW 7/5, 332–333).

⁴ Sprawozdanie sporządzał kierownik RdsW, który nie wydawał opinii na temat swojej pracy. Kazimierz Leśniewski z czasem awansował na naczelnika Wydziału Ogólnego UdsW. AAN UdsW 127/58, 119.

Dzielnica Warszawy	Kierownik RdsW	Charakterystyka
Śródmie- ście	Mieczysław Jasik	W RdsW zatrudniony do początku istnienia komórki; Przeniesiony z Dzielnicowej Rady Narodowej Woli „jako wy- kwalifikowany pracownik po linii wyznaniowej”; Ukończył kurs dla referentów wyznaniowych w Szczecinie z wynikiem dostatecznym;
Żoliborz	Henryk Winiarek	Dwa lata doświadczenia w administracji wyznaniowej; „Jest zdyscyplinowany i energiczny z inicjatywą”; Ukończył kurs dla referentów wyznaniowych z wynikiem dobrym;
Wola	Władysław Rogacki	„Aktywista społeczny i partyjny”; „Ze względu na wiek i chorobę na kursie dla ref[erentów] wyznaniowych otrzymał ocenę niedostateczną”; „W pracy zdyscyplinowany i dyskretny”.
Mokotów	Paweł Fijka	„Najsłabszy z ref[erentów] wyznaniowych”; Planowany do przeniesienia;
Grochów	Wiesław Olędzki	Doświadczenie w administracji wyznaniowej zdobył w Siedl- cach; ukończył kurs w Szczecinie z wynikiem bardzo dobrym; „Pracownik koncepcyjny i inteligentny choć młody, wywiązuje się dobrze z powierzonych mu zadań”;
Praga	Alfred Smoniewski	Pracownik byłego Referatu Społeczno – Politycznego; W administracji wyznaniowej pracował do dwóch lat; „Aktywista społeczny i partyjny”; Ukończył kurs trzymiesięczny dla referentów społeczno-poli- tycznych z wynikiem dobrym. „Z pracy wywiązuje się nieźle”.

Tabela 4. Obsada RdsW Dzielnicowych w Warszawie w 1951 r. (AAN UdsW 7/5, 332–333).

W obszarze kadrowym istniała bardzo duża rozpiętość między wymogami zadekretowanymi a stanem faktycznym. Okólniki prezesa Rady Ministrów polecały przewodniczącym prezydiów rad narodowych, by komórki wyznaniowe obsadzano „w porozumieniu z komitetami partyjnymi”, a na stanowiska kierownicze typowano tylko i wyłącznie

pracowników „o odpowiednim poziomie politycznym i moralnym”, „wyrobionych” społecznie oraz posiadających niezbędne kwalifikacje zawodowe. Za niedopuszczalne uznawano powoływanie urzędników, którzy wykazywali nieudolność w pracy na poprzednio zajmowanych stanowiskach (AAN URM 5/804, 4). Podobnie stanowiska niekierownicze, aby właściwie spełniały przypisaną rolę, musiały być należycie obsadzone. Pomimo ogólnych dyrektyw, kadr o pożądanym profilu nie udało się pozyskać. Wpływ miały na to dwie powiązane ze sobą przyczyny: po pierwsze bardzo niskie uposażenie przysługujące pracownikom wyznaniowym, po drugie niezwykle niski status komórek wyznaniowych, nawet w samych strukturach terenowej administracji państwowej⁵. Zdolniejsi, bardziej kompetentni kandydaci wybierali referaty/wydziały lepiej opłacane oraz o wyższym prestiżu zawodowym i społecznym:

Podobnie jak w ubiegłym kwartale [personel] niezmiernie płynny. Nawet przeszkoleni na kursie [...] zaczynają odpływać, jedni w pogoni za lepszymi warunkami bytowymi [...], inni powoływani do innych służb [...]. [...] zadania nie wszystkie zostały wykonane, szczególnym problemem był deficyt kadr: „trwa pogoń za doбором personelu” (AAN UdsW 7/5, 322–326).

Z dokumentów UdsW wynika, że nie był to tylko problem warszawskiej administracji wyznaniowej. Dotyczył również i innych województw, zwłaszcza w komórkach powiatowych, gdzie fakt niskiego uposażenia urzędników wykorzystywany był przez stronę kościelną:

[...] referaty powiatowe posiadają w znacznej części obsadę niewykwalifikowaną. Stwierdza się tam od kilku lat dużą płynność kadr, odpływ sił przede wszystkim wyszkolonych, spowodowany przyznawaniem

---

⁵ „Działalność tych referatów [PW/P/MRN], poprzez które rady narodowe realizują politykę władzy ludowej na odcinku wyznaniowym, napotyka w niektórych prezydiach rad narodowych na trudności w wykonywaniu zadań, spowodowane brakiem właściwego nadzoru, kontroli i pomocy wymienionym referatom ze strony prezydów rad narodowych” (AAN URM 5/804, 4).

referentom powiatowym zbyt niskich grup uposażenia. Ci przeszkoleni pracownicy łatwiej zdobywają lepiej płatne stanowiska w innych działach pracy zarządu państwowego. Istnieje duża liczba powiatów nieobsadzonych z braku reflektantów, których odstręcza niskie uposażenie (w listopadzie było 40 powiatów nieobsadzonych). Trudna sytuacja materialna referentów powiatowych staje się powodem poczynań kleru, mających na celu skorumpowanie referentów do spraw wyznań (AAN UdsW 127/10, 376).

Przy okazji wspomnę, że niskie kompetencje i merytoryczna słabość stołecznych ‘wyznaniowców’ zauważalne były w kolejnych latach, a nawet w następnej dekadzie. W latach sześćdziesiątych odnotowano: „nie mogą sprostać zadaniom. Obsada personalna Wydziału – słaba” (AAN UdsW 127/58, 141). Dodać należy, że był to okres, w którym kierownikiem WdsW PRN m.st. Warszawy był Roman Kochański⁶, magister filozofii; pozostały personel nie posiadał wykształcenia wyższego (AAN UdsW 127/58, 131). Lepiej pod względem merytorycznym i pod względem efektywności pracy oceniany był WdsW PWRN w Warszawie⁷, w którym wyższym wykształceniem pochwalić mógł się kierownik

---

⁶ „Ob. Roman Kochański, kierownik Wydziału do Spraw Wyznań PRN w m. st. Warszawie od 1 maja 1957 r. Urodzony 11 czerwca 1913 r. w Warszawie, wykształcenie wyższe – UW, członek PZPR 1948 (PPR 1945), Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem X-Lecia PRL, Złotą Honorową Odznaką Warszawy. W pracy na stanowisku Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań dał się poznać jako pracownik koncepcyjny i inteligentny. Zna dobrze politykę wyznaniową i problemy pracy wśród kleru. W postępowaniu z klerem i władzami kościelnymi jest stanowczy i pryncypialny. Niekiedy wymykają mu się sprawy kleru załatwiane przez inne Wydziały w Stołecznej Radzie Narodowej. Nie ma osiągnięć w przyciąganiu kleru do ruchu księży postępowych *Caritas*. W ostatnim okresie nabył pewne nawyki, które utrudniają mu elastyczne dostosowanie się do nowych sytuacji i przejawiania nowych inicjatyw. Tow. Kochański stara się te braki przezwyciężyć, co kwalifikuje go do pozostania na tym stanowisku. Należy nadmienić, że ściśle współpracuje z Zespołem do Spraw Kleru przy KW PZPR” (AAN UdsW 127/58, 119).

⁷ Wydziały do Spraw Wyznań w niektórych województwach (np. warszawskim, bydgoskim) dzięki energii i osobistej indywidualności ich kierowników dość poważnie i skutecznie oddziałują na kształtowanie się polityki wyznaniowej na terenie województwa, przejawiają dużą inicjatywę w kierunku profilaktycznego przeciwdziałania

Mieczysław Żurawski⁸, jego zastępca Stanisław Kuskowski oraz starszy inspektor Irena Garnysz (AAN UdsW 127/59, 111–112). Ogólny poziom kadr w warszawskim aparacie wyznaniowym podniósł się i to znacząco dopiero w kolejnych latach. W ostatniej dekadzie PRL wszyscy pracownicy merytoryczni wydziału warszawskiego posiadali wykształcenie wyższe (AAN UdsW 128/96, 24).

W omawianym tu okresie urzędnikom nieposiadającym praktycznie żadnych kompetencji do tej pracy, przydzielano następujący zakres obowiązków:

1. Kierownik komórki – sprawował ogólne kierownictwo nad pracą wydziału i nadzorował pracę referatów do spraw wyznań prezydów rad narodowych niższego stopnia. Współpracował z innymi jednostkami organizacyjnymi prezydium rady narodowej, z urzędami niepodporządkowanymi radzie narodowej, z organizacjami politycznymi i społecznymi, kontrolował

---

polityce reakcyjnego kleru (AIPN IPN BU 66/63, 31).

⁸ „Charakterystyka. Ob. Mieczysław Żurawski. Kierownik Wydziału do Spraw Wyznań PWRN w Warszawie od 1 sierpnia 1963 r. Urodzony 24 stycznia 1924 r. w Częstochowie, wykształcenie wyższe WSNS, członek PZPR 1948 (PPR-1944), odznaczony Medalem X-Lecia PRL, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski – 1958 r. Jest pracownikiem zdolnym, taktownym, inteligentnym i koleżeńskim. Pracuje nad podniesieniem swego poziomu – w 1965 r. uzyskał tytuł mgr. filozofii. Posiada zmysł organizacyjny, samodzielny w formułowaniu swego stanowiska i potrafi go bronić. Wykazuje samodzielność w rozwiązywaniu problemów. Słabością jego jest niesystematyczne egzekwowanie od pracowników zleconych zadań. W ostatnim okresie na tym odcinku ujawnia się poprawa w przezwyciężaniu tych słabości. Ścisłe współpracuje z Zespołem przy KW PZPR” (AAN UdsW 127/59, 109). [Mieczysław Żurawski był] „pracownikiem resortu Bezpieczeństwa Publicznego od czerwca 1948 r. do kwietnia 1954 r. Tow. Mieczysław Żurawski w czasie swojej pracy w resorcie Bezpieczeństwa Publicznego spełniał funkcje: inspektora ds. dowodów osobistych przy PUBP w Białogardzie oraz I sekretarza KZ PZPR przy WUBP w Szczecinie i Warszawie na etacie inspektora w kierownictwie tych Urzędów”. Następnie został mianowany naczelnikiem wydziału w strukturach centralnych UdsW (AAN UdsW 127/39, 92; AAN UdsW 127/14, 2).

- i instruował pracę podległych jednostek organizacyjnych, wykonywał uchwały i polecenia rady narodowej, składał prezydium rady narodowej i UdsW sprawozdania z działalności wydziału (AAN UdsW 127/10, 43).
2. Starszy inspektor ds. wyznania rzymskokatolickiego – prowadził sprawy związane z ustrojem i działalnością wyznania rzymskokatolickiego, jego instytucji i zakładów, a w szczególności czuwał nad prawidłowym wykonywaniem przepisów dotyczących tworzenia, przekształcania i znoszenia duchownych stanowisk kościelnych, zmian ich zakresu działania, nominacji, zwalniania i przenoszenia duchownych wyznania rzymskokatolickiego, jak również przepisów dotyczących tworzenia nowych parafii i dekanatów, opiniował wnioski dotyczące zjazdów, zgromadzeń, konferencji, pielgrzymek, wizytacji kanonicznych, misji, odpustów, procesji itp., opiniował podania o subwencje, przydziały i dotacje na zaspokojenie potrzeb wyznania rzymskokatolickiego, podania o zezwolenie na remonty i budowę nowych obiektów należących do wyznania rzymskokatolickiego i jego instytucji, podania w sprawach podatkowych, opiniował kandydatów na nauczycieli religii oraz podania i zgłoszenia indywidualne osób duchownych, sprawował nadzór nad szkolnictwem wyznania rzymskokatolickiego (AAN UdsW 127/10, 43).
  3. Starszy inspektor ds. stowarzyszeń wyznaniowych – prowadził sprawy dotyczące działalności zakonów, kongregacji i stowarzyszeń wyznaniowych (bractw, sodalicji itp.), a w szczególności: nadzorował i rejestrował stowarzyszenia wyznaniowe, opiniował wnioski zakonów i kongregacji zakonnych o zapomogi, przydziały i dotacje z funduszków państwowych (AAN UdsW 127/10, 44).
  4. Inspektor ds. wyznań nierzymskokatolickich – prowadził sprawy związane z ustrojem i działalnością związków wyznaniowych wyznań nierzymskokatolickich oraz instytucji i zakładów

– analogicznie jak starszy inspektor ds. wyznania rzymskokatolickiego – poza tym załatwiał sprawy zgłoszeń i rejestracji związków wyznaniowych.

5. Starszy referent ds. ewidencji i statystyki – prowadził ewidencję pracowników kultu i świeckich działaczy wyznaniowych, parafii, placówek duszpasterskich, majątków należących do związków wyznaniowych oraz obiektów kultu religijnego, opracowywał zestawienia statystyczne z dziedziny wyznaniowej (AAN UdsW 127/10, 44).

Problem nieodpowiedniej obsady personalnej, w tym na stanowiskach kierowniczych, powracał. W 1954 r. Urząd Rady Ministrów wyśtosował pismo do przewodniczących PWRN oraz PRN m.st. Warszawy i m. Łodzi:

Kierownicy referatów do spraw wyznań [PW/P/MRN] w wielu wypadkach nie posiadają kwalifikacji wymaganych na to stanowisko i wskutek tego nie są w stanie w sposób zadowalający wywiązać się ze swych obowiązków (AAN UdsW 127/10, 373).

Urząd Rady Ministrów polecał szczegółową analizę referatów i wymianę nieodpowiednich kierowników na posiadających pełne kwalifikacje oraz wygospodarowanie dla nich „odpowiednio wysokich grup uposażenia i dodatków funkcyjnych” (AAN UdsW 127/10, 373). Ze względu m.in. na fakt, że komórki wyznaniowe nie były doceniane w strukturach rad narodowych, problem istniał przez cały omawiany okres. W 1955 r. dyrektor UdsW [Zygmantowski] nadal skarżył się, że niskie uposażenia nie pozwalają na zatrudnienie odpowiedniego personelu:

[...] stojącego na wymaganym w wydziałach i referatach do spraw wyznań wysokim poziomie wyrobienia politycznego oraz wyspecjalizowanego w trudnej dziedzinie realizacji polityki wyznaniowej (AAN UdsW 127/10, 367–368).

I dodawał:

Drugą z przyczyn omawianej sytuacji uposażeniowej w wydziałach i referatach do spraw wyznań jest niedocenywanie przez prezydium i przewodniczących rad narodowych znaczenia aparatu wyznaniowego i brak z ich strony należytej znajomości warunków pracy i zainteresowania dla potrzeb etatowych tych wydziałów i referatów (AAN UdsW 127/10, 368).

Było to zjawisko dość powszechne i dotyczyło nie tylko stolicy. Zwrócić jeszcze należy uwagę na aspekt ilościowy zatrudnienia w referatach wyznaniowych. W skali kraju widać, że warszawska administracja wyznaniowa plasowała się na przeciętnej pozycji. Przydział etatów do RdsW PRN w 1950 r. przedstawia tabela 5.

RdsW PRN	Liczba zatrudnionego personelu
Białystok	3
Gdańsk	3
Bydgoszcz	4
Katowice	4
Kielce	3
Koszalin	3
Kraków	4
Lublin	3
Łódź woj.	4
Opole	3
Olsztyn	3
Poznań	4
Rzeszów	3
Szczecin	3
Warszawa woj.	4
Wrocław	3
Zielona Góra	3

Tabela 5. Obsada RdsW PRN w 1950 r. (AAN UdsW 84/139, 5).

W tabeli 6 zaprezentowano z kolei zatrudnienie pod koniec omawianego okresu (1955 r.) w skali województwa oraz z uwzględnieniem podziału na referaty mniejszych jednostek administracyjnych. Warszawska administracja wyznaniowa pod kątem zatrudnienia wydaje się należycie pod względem liczebnym zaopatrzona.

Województwo	Administracja wyznaniowa w PRN			
	Województwo	Miasto	Powiaty i dzielnice	Razem
Białystok	5	1	17	23
Bydgoszcz	5	7	19	31
Gdańsk	4	6	13	23
Koszalin	4	1	13	18
Kielce	5	5	15	25
Kraków	7	6	16	29
Lublin	6	2	16	24
Łódź	6	4	13	23
Łódź m.	4	-	-	4
Opole	5	3	13	21
Olsztyn	5	1	19	25
Poznań	7	9	27	43
Rzeszów	6	2	20	28
Szczecin	4	2	13	19
Stalinogród	7	25	13	45
Warszawa	6	4	24	34
Warszawa m.	4	-	10	14
Wrocław	6	3	27	36
Zielono Góra	4	3	18	25
Razem	100	84	306	490

Tabela 6. Etaty administracji wyznaniowej w ujęciu porównawczym w skali kraju w 1955 r. (AAN UdsW 127/10, 160).

4. Przykłady gromadzonego i opracowywanego materiału

W ostatnim punkcie artykułu przytoczone zostaną przykładowe dane gromadzone i opracowywane przez urzędników wyznaniowych zatrudnionych przy PWRN w Warszawie. Przedstawiony poniżej materiał archiwalny dotyczy problematyki seminariów duchownych z wyłączeniem samej Warszawy. Po pierwsze zacytowany zostanie początek dokumentu wytworzonego przez pracowników komórki wyznaniowej na początku 1956 r.:

Informacja o seminariach duchownych. W roku szkolnym 1955/56 w seminariach diecezjalnych i zakonnych uczy się 559 uczni [sic] (dane nie obejmują seminarii [sic] warszawskich). Porównując obecny stan z rokiem szkolnym 1953/54 stwierdza się zmniejszenie ilości uczni [sic] o 149 osób (APW WdsW PWRN, 11).

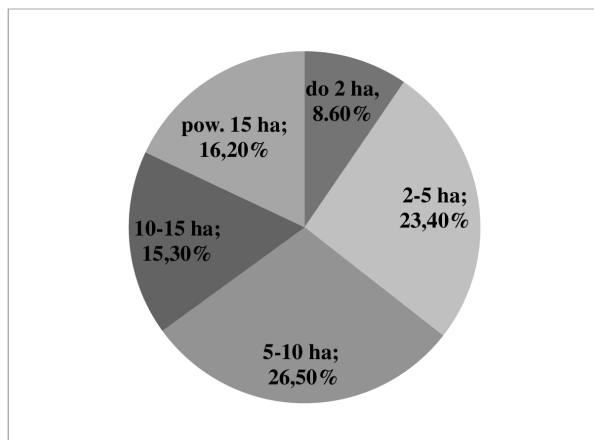
Urzędnicy przy okazji sporządzania statystyk przykładali stosunkowo dużo wagę do pochodzenia społecznego/‘klasowego’ młodzieży seminarzysty: „Ze składu socjalnego uczniów wynika, że główną bazą rekrutacji do seminariów jest chłopstwo. Przy czym kler sięga przede wszystkim do rodzin bogatszych” (APW WdsW PWRN, 11; por. schemat 1).

Diagnozowano: „Działalność kleru i wychowanie młodzieży w nienawiści do Polski Ludowej jest czynnikiem przyciągania chłopców z rodzin kułackich, które widzą w klerze ostatnią ostoję ginącego kapitalizmu” (APW WdsW PWRN, 11).

Podobne spostrzeżenia czyniono odnośnie do młodzieży zakonnej: „W seminarium xx Pallotynów na stan 108 uczni [sic] przypada 67,5% pochodzenia chłopskiego, 25% robotniczego i 7,5% inteligenckiego” (APW WdsW PWRN 1, 11).

Interesowano się faktycznym programem kształcenia i wychowania. Oceniano, że wychowanie alumnów ukierunkowane jest na ukształtowanie w nich „mentalności w duchu walczącego Kościoła”. Większość profesorów natomiast cechować miał „wrogi stosunek do Polski Ludowej”. Profesorowie oskarżani byli o „wzbudzanie nienawiści do gospodarki socjalistycznej”. W WSD w Siedlcach wprowadzono język rosyjski, co

Schemat 1. Przekrój młodzieży pochodzenia chłopskiego w seminarium w Płocku w 1956 r.

Liczby przedstawione w procentach odnoszą się do kleryków, natomiast w hektarach do wielkości gospodarstwa rolnego należącego do rodziców/opiekunów kleryka (APW WdsW PWRN, 11).

nasunęło podejrzenia urzędników o przygotowywaniu przyszłych duchownych do pracy na terenach wschodnich. Dla odwrócenia uwagi – uważano – naukę języka rosyjskiego powierzono ks. Żaczyńskiemu, który uchodził za księdza „postępowca”. W kleryków wpajane miały być przykładowo treści, takie jak:

Państwo socjalistyczne jest zainteresowane w niszczeniu osobistej wolności obywatelskiej. Ponadto kontroluje każdy krok poszczególnego obywatela, a taki stan jest niewolą dla człowieka. Socjalizm prowadzi do rozbicia życia rodzinnego, a w stosunku do osób duchownych stosuje się terror i zamienia się świątynie na kina i teatry i to jest stosunek socjalizmu i komunizmu do religii (APW WdsW PWRN 1, 15).

Na terenie seminarium zauważono ponadto ulotki o treści: „Dro-dzy alumni i klerycy, czeka Was wielkie nieszczęście, bo lada chwila komuniści zamkną seminarium, a księża profesorów wywiozą do Rosji?”

Wpajaniu „wrogich” teorii służyć miała m.in. wykładana w seminariach socjologia (APW WdsW PWRN 1, 16). Urzędnicy wyznaniowi zwracali również uwagę na warunki bytowe i życia codziennego kleryków, nie szczędząc przy tym słów krytyki pod adresem kierownictwa seminarium:

Pomimo wysokich opłat warunki bytowe alumnów pozostawiają dużo do życzenia. Tylko trzy razy w tygodniu – jak mówią chłopcy – otrzymują chleb „nożem” smarowany. Obok dobrych warunków lokalowych do nauki internat jest bardzo zagęszczony, co wpływa ujemnie na zdrowie chłopców (APW WdsW PWRN 1, 14).

Obserwacje powyższe oraz skargi odnosiły, jak się wydaje, również pozytywne skutki:

Po ujawnieniu tragicznych warunków bytowych, higieniczno-sanitarnych oraz dydaktyczno-wychowawczych przez Komisję Prez. Wojewódzkiej Rady Narodowej w niższym seminarium w Siedlcach, będące w stadium likwidacji, nastąpiła pewna poprawa (APW WdsW PWRN 1, 15).

Odnotowywano szeroko rozwinięte praktyki donosicielstwa wśród kleryków oraz kontrolę rozmów między alumnami przez wychowawców (APW WdsW PWRN 1, 15). Urzędników niepokoił ciągły napływ kleryków do seminariów, a przez to powiększanie się szeregów duchownych (zob. tabela 7):

We wzrastającym stanie ilościowym w WSD widzimy realizację daleko sięgających planów zmierzających do szybkiego nasycenia terenu klerem, co znalazło odbicie w zwiększaniu obsady parafii (APW WdsW PWRN 1, 12).

Seminarium duchowne	Alumni
	1955/56
WSD Płock	157
NSD Płock	102
WSD Siedlce	113
NSD Siedlce	54
WSD Ołtarzew (pallotyni)	108
WSD Przasnysz (pasjoniści)	15
NSD Niepokalanów (franciszkanie)	65
NSD Czerwińsk (salezianie)	45
NSD Sokołów Podlaski (salezianie)	86
Ogółem	746

Tabela 7. Dane statystyczne zebrane i opracowane przez WdsW PWRN w Warszawie (APW WdsW PWRN 1, 79–80).

Z przeprowadzonych obserwacji wyciągano wnioski, które były formułowane pisemnie i wyznaczały kolejne etapy prac terenowego aparatu wyznaniowego. Przykładowo w 1956 r. odnośnie do seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych w województwie (poza Warszawą) postanowiono:

1. Przeprowadzić szczegółową analizę środowisk i zbadać przyczyny wstępowania do seminarium dużej liczby chłopców z następujących powiatów: Maków, Sierpc, Płock, Pułtusk, Płońsk. Uznano, że sprawą tą powinien zająć się Wydział Oświaty, ZMP oraz WdsW.
2. Zwrócić uwagę ZMP, POP i wychowawców na odpowiednie wychowanie młodzieży w średnich szkołach państwowych, ze „szczególnym uwzględnieniem młodzieży przejawiającej tendencje religianckie”.
3. Spowodować przeprowadzenie wizytacji kursu przygotowawczego w seminarium płockim; zwrócić szczególną uwagę na życie kulturalne, warunki socjalno-bytowe oraz stosowane metody wychowawczo-dydaktyczne.

4. Oddziaływać na kurie, by młodzież przebywająca w seminariach mogła korzystać z dóbr kultury.
5. Spowodować zdjęcie ze stanowiska rektora WSD w Płocku, ks. Wacława Jezuska⁹.

5. Podsumowanie

Zamykając powyższe refleksje i analizy, zauważyć należy, że z jednej strony warszawska terenowa administracja wyznaniowa wprzęgnięta została w walkę władz partyjno-rządowych z religią, a zwłaszcza z silnie dominującym Kościołem rzymskokatolickim, i z tego tytułu nie należy bagatelizować znaczenia badanej komórki. Z drugiej strony nie można przeceniać jej roli, zwłaszcza w przypadku samej stolicy, gdzie zlokalizowane były siedziby urzędów centralnych, w tym UdsW, w którego gestii leżało załatwianie wszystkich ważniejszych spraw. Jaką zatem właściwie rolę odgrywała warszawska administracja wyznaniowa i jak ją umiejscowić w odniesieniu do pozostałych struktur partyjno-państwowych? Choć w artykule padła już ogólna odpowiedź na to pytanie, wydaje się, że najlepszą odpowiedź dałyby jedynie kompleksowe badania nad Kościołem warszawskim. W świetle analiz ustawionych z tej perspektywy terenowy aparat wyznaniowy i jego rola ukazane mogłyby zostać w realnym kształcie, z zachowaniem i wyważeniem należytych proporcji w odniesieniu do pozostałych struktur, mających wpływ na

---

⁹ „Rektorem [...] jest ks. Jezusek Wacław. Ww. do obecnej rzeczywistości ustosunkowany jest negatywnie. Żadnego udziału w pracy społecznej nie bierze, izoluje się od księży postępowych. Alumni, którzy występują z seminarium oświadczają, iż ks. Jezusek zabrania im czytania pracy świeckiej i książek, udziału w zebraniach Frontu Jedności Narodowego [!]. Inaczej przedstawia się osoba ks. Szewczaka Edmunda v-ce rektora, który jest bardziej pozytywnie ustosunkowany do obecnej rzeczywistości. Ks. Szewczak Edmund bierze udział w organizowanych zjazdach, w ukryciu przed ks.rektorem. W pracy swej z alumnami stara się ich zapoznać z osiągnięciami w naszym kraju, zezwała alumnom na czytanie codziennej prasy. Ks. Szewczak jest lubiany przez alumnów. Za jego pozytywny stosunek do obecnej rzeczywistości jest prześladowany przez rektora i pewną część dostojników kurii” (APW PWRN WdsW 1, 2; zob. APW WdsW PWRN 1, 17).

funkcjonowanie Kościoła warszawskiego, podobnie również pozostałych Kościołów i związków wyznaniowych.

Wykaz skrótów

AAN – Archiwum Akt Nowych

AIPN – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

APW – Archiwum Państwowe w Warszawie

NSD – Niższe Seminarium Duchowne

POP – Podstawowa Organizacja Partyjna

PRN – Prezydium Rady Narodowej

PWRN – Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej

RdsW – Referat do spraw Wyznań

UdsW – Urząd do spraw Wyznań

URM – Urząd Rady Ministrów

WdsW – Wydział do spraw Wyznań

WSD – Wyższe Seminarium Duchowne

ZMP – Związek Młodzieży Polskiej

Bibliografia

Bereszyński, Zbigniew. 2020. „Prawe ramię partii w walce z Kościołem.

Działalność terenowych struktur Urzędu do Spraw Wyznań na przykładzie województwa opolskiego.” W *Urząd ds. Wyznań: struktury, działalność, ludzie*. Tom 1. Red. Rafał Łatka, 108–17, Warszawa: Wydawnictwo IPN.

Eisler, Jerzy. 2008. „Władze Warszawy w systemie realnego socjalizmu.

Komitet Warszawski PZPR.” *Rocznik Warszawski* 36: 357–371.

Fiejdasz, Lidia. 2009. „Rola Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie w laicyzacji służby zdrowia.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 12: 199–218.

Fiejdasz, Lidia. 2012. *Stosowanie prawa przez Wydział do Spraw Wyznań w Rzeszowie wobec duchownych Kościoła katolickiego w latach 1950–1973*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Gajowniczek, Tomasz. 2007. „Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań jako narzędzia realizacji polityki wyznaniowej władz w początkach Polski Ludowej.” *Rocznik Dobromiejski* 1: 239-256.
- Górski, Jan. 1998. *Warszawa w latach 1944-1949. Odbudowa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe.
- Krawczyk, Michał. 2017. „Działania Urzędu do Spraw Wyznań w zakresie utrudniania duszpasterskiej i społecznej aktywności Kościoła. Zagadnienia wybrane.” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie* 40: 133-144.
- Szymański, Andrzej. 2012. „Działalność Urzędu do spraw Wyznań w Opolu w latach 1958-1989 w świetle dokumentów Archiwum Państwowego w Opolu.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 4: 51-66.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 17. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JAKUB SŁAWIK, *O hermeneutycznych założeniach badań biblijnych* 371
- SŁAWOMIR ZATWARDNICKI, *Pismo Święte w warsztacie teologa. Geralda O'Collinsa przewodnik korzystania z tekstów natchnionych* 389
- TOMASZ TEREFENKO, *Herod's Birthday Banquet and its Significance for Jesus and his Disciples in the Gospel of Mark* 411
- WOJCIECH SZCZERBA, *Kontrowersje wokół Orygenesusa. Casus Metodego z Olimpu* 427
- RAFAŁ PROSTAK, *Przypowieść o pszenicy w zmaganiach Kościoła z herezją w nauczaniu Augustyna z Hippony, Tomasza z Akwinu, Marcina Lutra i Jana Kalwina* 453
- ANDRZEJ POLASZEK, MARIA POLASZEK, *Kalwiński Psalterz Genewski (1562) jako źródło inspiracji luterńskiego kancjonału „Cithara Sanctorum” (1636) na tle procesów konfesjonalizacji protestantyzmu* 491
- Илья Мельников, «Святая старина»: иконы старообрядческих моленных Устюженского уезда Новгородской губернии 511
- MARCIN RZEPKA, *Migrujące obrazy. Fotografia w praktyce misyjnej Ludwiga O. Fossuma. (Lutheran Orient Mission)* 557
- MONIKA WIŚNIEWSKA, *Warszawska administracja wyznaniowa 1950–1956. Wybrane zagadnienia* 587
- BORYS PRZEDPELSKI, *Geneza mariawityzmu i nieoficjalne relacje mariawicko-rzymskokatolickie w latach 1906-1939* 613
- HALINA GUZOWSKA, *110 lat prasy mariawickiej* 687
- BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, *Sakralna twórczość muzyczna mariawitów a śpiewy cerkiewne* 725
- Wykaz autorów 765

Contents

ARTICLES

- JAKUB SLAWIK, *On the Hermeneutic Premises in Biblical Research*..... 371
- SŁAWOMIR ZATWARDNICKI, *The Holy Scriptures Handled by a Theologian. Gerald O'Collins' Guide on Making Use of Inspired Texts* 389
- TOMASZ TEREFENKO, *Herod's Birthday Banquet and its Significance for Jesus and his Disciples in the Gospel of Mark*. 411
- WOJCIECH SZCZERBA, *Controversies around Origen. Methodius of Olympus*..... 427
- RAFAL PROSTAK, *The Parable of Wheat in the Church's Struggle Against Heresy in the Teachings of Augustine of Hippo, Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin*..... 453
- ANDRZEJ POLASZEK, MARIA POLASZEK, *Calvinistic Genevan Psalter (1562) as a Source of Inspiration for Lutheran Cantional "Cithara Sanctorum" in the context of the Protestant Confessionalization Process*..... 491
- ILJÂ MELNIKOV, "Sacred Antiquity": *The Icons of Old Believers' Houses of Prayer in Ustyuzhensky district of Novgorod Province* 511
- MARCIN RZEPKA, *Migrating pictures. Photography in the missionary practice of Ludvig O. Fossum. (Lutheran Orient Mission)* 557
- MONIKA WIŚNIEWSKA, *Warsaw's Religious Administration 1950–1956. Selected Issues*..... 587
- BORYS PRZEDPELSKI, *The Genesis of Mariavitism and Unofficial Relations between the Mariavite and Roman Catholic Church in the Years 1906–1939*..... 613
- HALINA GUZOWSKA, *110 years of Mariavite press* 697
- BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, *Mariavite Sacral Music and Orthodox Chants* .. 735
- List of authors 775

Wykaz autorów

Jakub Sławik, j.slawik@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Sławomir Zatwardnicki, zatwardnicki@gmail.com, ul. Cz. Miłosza 14, 57-100 Strzelin

Tomasz Terefenko, terefenkotomasz@gmail.com, Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne, ul. Szczytnowska 58-59, 04-812 Warszawa

Wojciech Szczerba, w.szczerba@ewst.edu.pl, Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna, ul. Św. Jadwigi 12, 51-253 Wrocław

Iljâ Melnikov, potep_88@mail.ru, 2 / 2 Chudintzeva str., Velikiy Novgorod, Rus-sia, 173003

Rafał Prostack, prostakr@uek.krakow.pl, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej, Katedra Stosunków Międzynarodowych, ul. ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków

Andrzej Polaszek, Andrzej@polaszek.eu, os. Nadwarciańskie 3, 62-035 Trzykolne Młyny

Maria Polaszek, Marysia@polaszek.eu, os. Nadwarciańskie 3, 62-035 Trzykolne Młyny

Marcin Rzepka, marcin.rzepka@uj.edu.pl, Instytut Religioznawstwa, Ul. Grodzka 52, 31-044 Kraków

Borys Przedpełski, b.przedpelskli@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Halina Guzowska, inagie@poczta.onet.pl, ul. Człuchowska 9B m.3, 01-360 Warszawa

Monika Wiśniewska, mwisniewska@ihnpan.pl, Instytut Historii Nauki PAN, ul.
Nowy Świat 72, pokój A09, 00-330 Warszawa

Bartłomiej Słojewski, bslojewski000@gmail.com, ul. Tadeusza Kościuszki 88,
05-120 Legionowo